

”

Буйняк М. Дослідження стану сформованості уявлень про природу в дошкільників з інтелектуальними порушеннями. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2026. Том 14, № 6. С. 41-47. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol14i6-005>.

Buiniak M. Doslidzhennia stanu sformovanosti uiaflen pro pryrodu v doshkilnykyv z intelektualnymy porushenniamy [Research on the state of formation of conception of nature in preschoolers with intellectual disabilities]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 2026. Vol. 14, No 6. S. 41-47. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol14i6-005>.

УДК 376-056.313-053.4:5

DOI: 10.31110/2616-650X-vol14i6-005

Мар'яна БУЙНЯК

Кам'янець-Подільський національний університет

імені Івана Огієнка, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-8472-4847>

maryana.buinyak@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTI УЯВЛЕНЬ ПРО ПРИРОДУ В ДОШКІЛЬНИКІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу результатів експериментального дослідження, спрямованого на вивчення стану сформованості уявлень про природу в дошкільників з інтелектуальними порушеннями (ІП). Обґрунтовано значущість екологічного виховання та сформованості уявлень про природу в дошкільному віці, наголошено на їхньому впливі на когнітивний і соціальний розвиток дітей з ІП. Описано результати експерименту, який полягав у дослідженні уявлень про природу в дошкільників з ІП за темами «Рослини», «Тварини», «Птахи», «Комахи», «Нежива природа і пори року». З'ясовано, що за всіма тематичними напрямками у переважній більшості досліджуваних (від 65% до 76,67%) низький рівень сформованості уявлень та обізнаності; високого рівня не було зафіксовано в жодній дитини. Найскладнішими для дошкільників з ІП були завдання, пов'язані з обізнаністю про комах, розумінням сезонних змін у природі та встановленням і поясненням причинно-наслідкових зв'язків. Для порівняння результатів досліджено стан сформованості уявлень про природу в дошкільників із нормотиповим розвитком, який показав переважно середній рівень, але при цьому виразною була частка дітей із високим рівнем (від 18,33% до 38,33% залежно від тематики завдань). Анкетування вихователів спеціальних закладів дошкільної освіти дозволило виявити труднощі у формуванні уявлень про природу в дошкільників з ІП, а саме: фрагментарність, неточність сприймання, недорозвиток пам'яті, мислення і мовлення в дітей, низький пізнавальний інтерес, несформованість зв'язного мовлення, недостатність волювальної регуляції діяльності і поведінки. Педагоги наголосили на значущій ролі батьків у формуванні уявлень про природу в дітей дошкільного віку з ІП; відзначили ефективні методи і прийоми формування уявлень про природу в дошкільників з ІП: спостереження, екскурсії, дидактичні ігри, показ і демонстрація природних об'єктів та явищ. Отримані результати можуть бути використані в процесі навчання та корекційно-розвиткової роботи з дошкільниками з ІП.

Ключові слова: уявлення про природу; діти з інтелектуальними порушеннями; дошкільний вік, екологічне виховання.

Mariana BUINIAK

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-8472-4847>

maryana.buinyak@gmail.com

RESEARCH ON THE STATE OF FORMATION OF CONCEPTION OF NATURE IN PRESCHOOLERS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Abstract. The article analyzes the results of an experimental study examining the formation of concepts of nature in preschool children with intellectual disabilities (ID). The significance of ecological education and the development of concepts of nature in early childhood is substantiated, with emphasis placed on their impact on the cognitive and social development of children with ID. The article presents the outcomes of an experiment investigating preschoolers' concepts of nature across five thematic areas: "Plants," "Animals," "Birds," "Insects," and "Inanimate Nature and Seasons." The findings revealed that across all thematic domains, the majority of participants (65%-76,67%) demonstrated a low level of concept formation and awareness; no child achieved a high level. The most challenging tasks for preschoolers with ID were those related to knowledge about insects, understanding seasonal changes in nature, and establishing and explaining cause-and-effect relationships. For comparative purposes, the study also examined the state of concept formation in preschoolers with typical development, which showed predominantly medium levels, with a notable proportion of children achieving high levels (18,33% to 38,33%, depending on the thematic tasks). A survey of educators in special preschool institutions identified difficulties in forming concepts of nature among children with ID, including fragmentary and inaccurate perception, underdevelopment of memory, thinking, and speech, low cognitive interest, lack of coherent speech, and insufficient volitional regulation of activity and behavior. Teachers emphasized the significant role of parents in shaping preschoolers' concepts of nature and highlighted effective methods and techniques for this process, including observation, excursions, didactic games, and demonstrations of natural objects and phenomena. The obtained results can be applied in the educational process and in corrective developmental work with school children with intellectual disabilities.

Keywords: conception of nature; children with intellectual disabilities; preschool age, environmental education.

Постановка проблеми. Базовий компонент (Стандарт) дошкільної освіти в Україні ґрунтується на компетентнісному підході, реалізація якого передбачає оволодіння дитиною дошкільного віку визначеним переліком компетентностей для її гармонійного всебічного розвитку.

Однією з таких компетентностей є природничо-екологічна, яка формується в межах освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» [1].

Значущість зазначеної компетентності важко переоцінити, адже саме в дошкільному віці у дитини формуються базові уявлення про навколишній світ, зокрема про об'єкти та явища живої і неживої природи, які є підґрунтям для її подальшого когнітивного й особистісного розвитку.

Особливо актуальною є проблема формування уявлень про природу в дошкільників з інтелектуальними порушеннями (далі – з ІП), які, через низьку пізнавальну активність, слабкість орієнтувальної діяльності, системний недорозвиток пізнавальних психічних процесів, не виявляють зацікавленості у пізнанні об'єктів і явищ природи, а вже сформовані у них уявлення про оточуючий світ характеризуються обмеженістю, фрагментарністю, низьким рівнем усвідомлення та узагальнень тощо. З огляду на це, вагомим завданням освітньо-виховної та корекційно-розвиткової роботи з дошкільниками з ІП є формування в них правильних, повних і конкретних уявлень про живу й неживу природу. Реалізація зазначеного завдання має відбуватися з позиції комплексного та системного підходів з урахуванням актуального (вихідного) стану сформованості в дітей уявлень про природу, на підставі якого вибудовується подальша стратегія корекційно-розвиткової роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування уявлень про природу, виховання дбайливого ставлення до її об'єктів, усвідомлення їхньої цінності реалізуються через засвоєння дошкільниками природничо-екологічної компетентності, а в наукових дослідженнях розглядаються переважно крізь призму екологічного виховання. Існує досить вагомий науковий доробок вчених (Н. Басюк, Н. Беленька, У. Борисенко, Л. Волкова, Л. Гаращенко, А. Довгань, Н. Джура, Г. Корінна, Н. Кравець, Н. Лисенко, Л. Мацук, Н. Яришева та ін.), який висвітлює особливості та методичні аспекти екологічного виховання і ознайомлення з природою дошкільників з нормотиповим розвитком. Вчені одностайні, що дошкільний вік є періодом, коли формуються основи особистої культури дитини, яка містить багато складових, зокрема й орієнтацію в світі природи, що сприяє подальшій соціалізації та соціальній адаптації дошкільника [2; 5; 7; 9]. У працях вчених (Г. Беленька, Н. Лисенко та ін.) наголошується, що формування уявлень про природу, її цілісність, зв'язки й залежності між її об'єктами, відіграє значущу роль в вихованні екологічної культури дошкільника та позитивного ціннісного ставлення до оточуючого світу [2; 5]. Ward J.S., Duncan J.S., Jarden A., Stewart T., досліджуючи вплив перебування на природі на фізичне та психологічне здоров'я дітей, довели наявність прямих зв'язків між вказаними показниками та фізичною активністю, емоційним благополуччям, здатністю оцінювати ризик та когнітивним розвитком дітей різного віку [14].

Вагомий внесок у розуміння особливостей формування уявлень про природу в дошкільному віці зробили й науковці в галузі психології. Зокрема Т. Дуткевич, О. Запорожець та ін. пояснюють психологічні механізми формування в дошкільників уявлень про навколишній світ з позиції їх пізнавальної мотивації, провідного виду діяльності, особливостей когнітивної сфери (сприймання, пам'яті, мислення тощо). Вони акцентують, що психічний розвиток у дошкільному віці сягає рівня, коли дитина здатна до простих форм узагальнення, класифікації та абстрагування. Це дозволяє формувати у неї не лише наочно-образні уявлення про природу, а й зв'язки і залежності між її об'єктами та явищами. Вчені зазначають, що в дошкільному віці формування уявлень про природу найлегше відбувається під час предметної діяльності дитини з об'єктами, що пізнаються [4].

Наукові дослідження, присвячені проблемам навчання, виховання і корекції розвитку дошкільників з ІП здійснюються як в Україні (Г. Блеч, А. Висоцька, І. Гладченко, А. Міненко, С. Трикоз, О. Чеботарьова та ін.) так і за кордоном (Baker B. L., Bird E. K.-R., Blacher J., Chapman R. S., Eisenhower A. S., Peeters M., Seegers E., Van Balkom H., Van Der Schuit M. та ін.). В зазначеному контексті варто відзначити праці таких українських вчених, як Г. Блеч, С. Трикоз О. Чеботарьова та ін., в яких ґрунтовно висвітлено значущість дошкільного віку для соціалізації дітей з ІП, роль сензитивних періодів, рівня актуального та зони найближчого розвитку в процесі виховання та корекційно-розвиткової роботи, особливості корекції пізнавальної, соціальної та фізичної сфер розвитку [3; 6]. Серед закордонних дослідників значущими є праці Baker B. L., Blacher J., Eisenhower A. S. (вивчали особливості розвитку та поведінки дошкільників з ІП); Van Der Schuit M., Peeters M., Seegers E., Van Balkom H. & Verhoeven L. (експериментально дослідили вплив домашнього середовища на розвиток мовлення та формування перших навичок грамотності в дошкільників з ІП); Eldevik S., Jahr E., Eikeseth S., Hastings R. P. & Hughes C. J. (підтвердили позитивний вплив раннього втручання на когнітивний розвиток та поведінку дошкільників з ІП) [11; 12; 13].

Висвітленню різних аспектів проблеми екологічного виховання дітей з інтелектуальними порушеннями присвячені праці таких українських науковців, як Г. Блеч, О. Вержиковська, І. Дмитрієва, О. Лаврикова, К. Марущенко, С. Миронова, В. Синьов, Я. Співак та ін. Особливості ознайомлення з природою дошкільників з ІП описані в дослідженнях Г. Блеч, Є. Ковальнової, А. Міненко, С. Трикоз та ін. Вчені акцентують увагу на залежності між сформованістю у дітей з ІП уявлень про природу та подальшою успішністю опанування ними знаннями, уміннями й навичками [3; 6]. Подібну думку

поділяють і закордонні дослідники Béclin F., Kosinski T., Rusinek S. та ін., які експериментальним шляхом довели позитивний вплив природи на когнітивний розвиток дітей та підлітків з інтелектуальними порушеннями, зокрема на довільну увагу, пам'ять та сприймання [10]. Всі науковці наголошують на значущості формування уявлень про природу саме в дошкільному віці, пояснюючи це тим, що в цей період у дітей активно накопичуються не лише доступні їм знання, а й емоційні враження від природи, які в подальшому стають підґрунтям для формування ціннісного ставлення до природи.

На думку Г. Блеч, О. Чеботарьової та ін., труднощі в опануванні уявленнями про природу дошкільників з ІП пов'язані з їхніми психофізичними особливостями: зниженням пізнавальної активності, недорозвитком психічних процесів (сприймання, пам'яті, мислення тощо), нецілеспрямованістю діяльності тощо. Це негативно позначається на сприйманні оточуючого світу, встановленні причинно-наслідкових зв'язків між його об'єктами й явищами, а також на усвідомленні залежності свого життя і здоров'я від навколишнього середовища. Як наслідок, кругозір та досвід дошкільників з ІП є обмеженими, що значно ускладнює орієнтування у навколишньому середовищі, створює перешкоди для адаптації в ньому [6; 8].

Мета дослідження: експериментально дослідити та порівняти стан сформованості уявлень про природу в дошкільників з інтелектуальними порушеннями та нормотиповим розвитком.

Методи дослідження. Для реалізації мети дослідження використано такі емпіричні методи: блоки тематичних завдань для дошкільників з ІП та нормотиповим розвитком для з'ясування та порівняння стану сформованості у них уявлень про природу; анкетування вихователів спеціальних закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО),

В експериментальному дослідженні взяли участь 60 дошкільників (вік – 5-6 років, третій рік здобуття дошкільної освіти) з ІП легкого ступеня; для доцільного порівняння результатів кількість досліджуваних дітей з нормотиповим розвитком (вік – 5-6 років) була такою самою (60 осіб). Кількість вихователів спеціальних ЗДО, які взяли участь в анкетуванні, становила 20 осіб.

Завдання для дошкільників були розподілені на 5 блоків: «Рослини», «Тварини», «Птахи», «Комахи», «Нежива природа та пори року». Зміст завдань визначався з урахуванням програми «Ознайомлення з навколишнім», за якою діти з ІП працюють в ЗДО. Мета завдань за кожним тематичним напрямом наведена в таблиці 1.

Таблиця 1.

Мета завдань за тематичними блоками

№ з/п	Назва тематичного блоку	Мета завдань
1.	«Рослини»	Дослідження обізнаності дошкільників з різними видами рослин та їхніми ознаками; з'ясування вміння диференціювати дерева, кущі, траву та квіти, овочі та фрукти; виявлення свідомого ставлення до рослин та усвідомлення необхідності бережливого ставлення до них.
2.	«Тварини»	Дослідження: стану обізнаності дошкільників з про тварин, їх дитинчат; вміння диференціювати свійських та диких тварин; вміння називати основні частини тіла тварин.
3.	«Птахи»	Дослідження: стану обізнаності дошкільників з про птахів; вміння називати основні частини тіла птахів; розуміння причин сезонних перельотів птахів.
4.	«Комахи»	Дослідження: обізнаності дітей з комахами, їхніми ознаками та способами пересування.
5.	«Нежива природа і пори року»	Дослідження обізнаності дітей з явищами та об'єктами неживої природи, їхньою роллю в житті людини; з порами року, їх ознаками та послідовністю.

Завдання до кожного блоку були диференційовані за рівнями складності. Наприклад, за блоком «Рослини» найпростіші завдання передбачали показ та називання дитиною рослин («Покажи, де...?», «Що це?»); дещо складніші – їх узагальнення («Як можна одним словом назвати яблуко, грушу, банан?»); найскладніші – відповіді на питання, які потребують встановлення причинно-наслідкових зв'язків («Чому дерево, кущ, квітка – це рослини?», «Чи можна ламати дерева? Чому?»).

До кожного з блоків завдань було розроблено рівні (високий, середній, низький), за якими оцінювали уявлення та обізнаність дітей з теми. Зазначимо, що з огляду на психофізичні особливості дітей з ІП (низьку розумову працездатність, швидку втомлюваність, нестійкість уваги та ін.) дослідження з ними проводилося в кілька етапів.

Анкетування вихователів спеціальних ЗДО було спрямоване на з'ясування особливостей формування уявлень про природу у дошкільників з ІП та труднощів, які постерігаються в цьому процесі. Розроблена нами анкета містила 7 питань (як програмованих, так і з відкритими відповідями). З огляду на зміст питань нами було сформульовано критерії опрацювання та аналізу відповідей респондентів, а саме:

- значущість формування уявлень про природу в дошкільників з ІП;

- труднощі у процесі формування уявлень про природу в дошкільників з ІП;
- ефективні методи та прийоми формування уявлень про природу в дошкільників з ІП;
- участь батьків у процесі формування уявлень про природу, виконання ними рекомендацій педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Опишемо результати проведеного нами експериментального дослідження відповідно до послідовності його проведення.

1. Результати дослідження за блоком завдань на тему «Рослини».

Результати виконання дошкільниками з ІП завдань з теми «Рослини» засвідчили наявність суттєвих прогалин у знаннях та труднощів. Незважаючи на те, що більше третини дітей (36,67%) правильно показували й називали представлені на картинках дерева, кущі, траву, квіти, більшість із них не зуміли назвати їх узагальнювальним словом («рослини») та назвати їхні частини й основні ознаки. Решта досліджуваних (63,33%) потребувала допомоги у вигляді навідних питань навіть під час показу та називання рослин. Серед пояснень, чому дерева, кущі, трава і квіти це рослини, найчастіше зустрічалися такі, що пов'язані з зовнішніми ознаками («у них є листя», «вони ростуть», «у них є палки», «вони зелені» та ін.). На запитання «Чи можна ламати дерева, кущі, зривати квіти?» 68,33% дошкільників дали відповідь «ні», 31,67% – «так». Пояснили свою негативну відповідь лише 20% дітей із зазначених 68,33%, вказавши: «щоб не зламати», «мама казала, що не можна», «вихователька не дозволяє», «квіточці буде боляче», «не можна», «бо так казала вихователька». Ті діти, які казали, що можна ламати дерева, кущі, квіти, пояснювали свої відповіді так: «бо люблю квіти», «щоб подарувати мамі», «це гарно».

Обізнаність дошкільників з ІП щодо овочів та фруктів виявилася кращою: всі діти показували й називали ті чи інші овочі та фрукти, проте їхня кількість була обмеженою (від 2 до 4 об'єктів). Проте через недорозвиток операції узагальнення майже у всіх досліджуваних (86,67%) мали місце труднощі з виконанням завдання «Обери серед картинок тільки ті, на яких зображені овочі (або фрукти)». На прохання пояснити, як вони визначали, де фрукти, а де овочі, переважали відповіді, пов'язані з життєвим досвідом дітей («я люблю банани», «купувала мама», «їх їдять», «ходила у магазин і бачила», «мама робить салат», «давала бабусю» та ін.). 35% дітей самостійно називали у відповідях окремі ознаки фруктів або овочів («банан і яблуко солодкі», «морква і картопля росте на городі в бабусі», «яблука ростуть на деревах»).

Узагальнені результати за темою «Рослини» засвідчили відсутність високого рівня уявлень та обізнаності в дошкільників з ІП, середній рівень показали 38,33% дітей, низький – у 61,67%.

2. Результати дослідження за блоком завдань на тему «Тварини».

Всі дошкільники з ІП показували й називали тих чи інших тварин: собаку, кішку, ведмедя, лисицю, зайця, вовка, їжака, корову, коня, свиню (слова подані в порядку частоти називання). У більшості випадків (60%) одна дитина називала 2-4 тварини, 40% дітей назвали більше 4 тварин. Відповіді на питання «Де живе тварина, яку ти назвав (назвала)?» у більшості були правильними «собака живе вдома», «собака живе в будці», «собаки живуть на дворі», «киця живе в домі», «киця є вдома в бабусі», «в селі в бабусі є корова», «зайчик живе в лісі», «їжачок живе на вулиці, бігає» та ін. Як і в попередньому блоці завдань, пояснення дітей пов'язані переважно з їхнім особистим досвідом.

Спостерігалися труднощі під час диференціації тварин на свійських і диких та називання цих груп узагальнювальним словом. Всі діти потребували допомоги вихователя у вигляді навідних та спрямовуючих питань, наприклад: «Де живе лисичка, в лісі чи в будинку людини?», «Як ми називаємо тварин, які живуть поруч з людиною, в її будинку чи на подвір'ї?» і т. п. Найчастіше для називання свійських тварин дошкільники з ІП використовували прикметник «домашні». На прохання пояснити, хто такі дикі тварини, частими були такі відповіді: «вони живуть в лісі», «їх не можна чіпати», «вони живуть в клітці», «вони кусаються», «це погані тварини» тощо.

Називання частин тіла тварин також викликало певні труднощі, всі діти виконували це завдання за навідними та спрямовуючими питаннями («Покажи, де?» та ін.). На питання «Як потрібно доглядати за свійськими тваринами?» відповіді дали лише 33,3% дітей. Їхні відповіді були неповними і стосувалися переважно годування тварин.

Узагальнення результатів за темою «Тварини» показало, що 63,33% дошкільників з ІП мають низький рівень уявлень про тваринний світ, у 36,67% цей рівень є середнім.

3. Результати дослідження за блоком завдань на тему «Птахи».

Експеримент засвідчив, що більшість дошкільників з ІП (70%) називали лише 1-2 назви птахів, 25% – називали 3-4 птахів. Найчастіше діти називали свійських птахів (півня, гуску). Також серед відповідей були «голуб», «ворона», «сова», «горобець», проте такі відповіді були поодинокими. Троє дітей (5%) не називали правильно жодної назви птахів, відповідаючи на питання «Скажи, хто це?» – «Пташка».

Завдання показати частини тіла птахів діти також виконували з помилками, хоча воно й викликало у них зацікавленість: лише 30% показали всі частини тіла птаха (голову, крила, тулуб, лапки, дзьоб), про які їх запитували; 70% дошкільників потребували постійної допомоги.

На прохання пояснити, чому птахи літають, 65% дітей дали правильні відповіді: «в них є крила», «їм допомагають крила», «вони махають крилами» та ін.; решта (35%) або взагалі не дала відповіді або її відповіді свідчили про нерозуміння змісту запитання (наприклад, «птахи літають»).

Причини осіннього перельоту птахів не змогли пояснити 75% дошкільників з ІП, решта досліджуваних (25%) пояснювала це явище змінами погоди: «пташкам холодно», «вони летять, там де тепло» та ін.

Узагальнення результатів за темою «Птахи» показало, що у 33,33% дошкільників з ІП має місце середній рівень обізнаності про птахів, у 66,67% – низький.

4. Результати дослідження за блоком завдань на тему «Комахи».

Уявлення про комах у дошкільників з ІП є фрагментарними, незважаючи на те, що більшість дітей правильно обирала картинки з їх зображеннями з-поміж картинок з тваринами та птахами. Серед комах найчастіше показували і називали метелика, муху, іноді – жука та мурашу. По 3-4 комах назвали 23,33% досліджуваних; 15% не знали жодної назви комахи, решта дошкільників (61,67%) назвали 1-2 комах. Лише 11,67% досліджуваних самостійно назвали їх узагальнювальним словом «комаха». У більшості дітей виникали труднощі з визначенням способу пересування комах, що потребували спрямовуючої допомоги вихователя.

Узагальнюючі результати знову засвідчили переважання низького рівня (76,67%); середній рівень – 23,33%; високого рівня виявлено не було.

5. Результати дослідження за блоком завдань з теми «Нежива природа і пори року».

Переважно всі діти (88,33%) правильно назвали предметні малюнки із зображенням сонця, хмар, дощу, снігу, піску. На питання про роль сонця, води і повітря в природі та житті людини дошкільники з ІП (83,33%) давали неповні, фрагментарні відповіді та потребували допомоги у вигляді навідних питань. У відповідях простежувався виразний зв'язок з особистим досвідом дітей (вода потрібна «щоб пити», «митися», «мити руки», «щоб була їжа» та ін.; сонце потрібно «щоб грітися», «сонце дає тепло», «сонце гаряче»). Найбільше труднощів спостерігалось при визначенні ролі повітря, жодна дитина її самостійно не сформулювала.

Під час називання пір року та їхніх ознак за сюжетними картинками всі дошкільники з ІП потребували навідних питань вихователя. У переважній більшості (75%) діти відчували труднощі під час встановлення причинно-наслідкових зв'язків між різними сезонами та станом природи (наприклад, «Чому взимку холодно, а влітку спекотно?»). Часто досліджувані плутали причину і наслідок того чи іншого сезонного явища («взимку холодно, бо випав сніг»). Причину літньої спеки 45% дошкільників правильно пов'язали з діяльністю Сонця, 55% не дали самостійної відповіді на це питання. 35% дітей пояснили весняне танення снігу впливом сонця («сонце гріє і сніг розтане»), решта – відповіли лише за допомогою педагога. Отримані дані вказують на фрагментарність, поверховість уявлень дошкільників з ІП про пори року та сезонні зміни. Також відзначимо, що, як і в попередніх завданнях, на них впливають конкретність мислення та досвід дітей.

Аналіз результатів за п'ятим тематичним блоком дозволив зробити висновок, що 35% дошкільників з ІП мають середній рівень уявлень та обізнаності про неживу природу та пори року, 70% – низький.

З метою порівняння, нами було здійснено дослідження стану сформованості уявлень про природу в дошкільників з нормотиповим розвитком (НР). Для коректного порівняльного аналізу завдання за тематичними блоками були однаковими для обох груп досліджуваних. Узагальнені результати представлені в таблиці 2.

Таблиця 2.

Порівняльні результати дослідження стану сформованості уявлень про природу в дошкільників з інтелектуальними порушеннями та нормотиповим розвитком

Блок завдань	Дошкільники з ІП			Дошкільники з НР		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
«Рослини»	–	38,33%	61,67%	31,67%	53,33%	15%
«Тварини»	–	36,67%	63,33%	36,67%	55%	8,33%
«Птахи»	–	33,33%	66,67%	25%	60%	15%
«Комахи»	–	23,33%	76,67%	18,33%	55%	26,67%
«Нежива природа і пори року»	–	35%	65%	38,33%	46,67%	15%

Як ми бачимо, серед дітей з НР мають місце показники високого рівня (від 18,33% до 38,33%), в той час як серед дошкільників з ІП вони відсутні. Значно вищими в дітей з НР є показники середнього рівня (від 46,67% до 60%). Що стосується низького рівня, який в дошкільників з ІП виразно переважає, в дітей з НР його показники суттєво менші (від 8,33% до 26%).

Окрім тематичних завдань для дошкільників, нами було проведено анкетування вихователів спеціальних ЗДО. Опрацювання результатів здійснювалося за визначеними критеріями. Опишемо їх детальніше.

За критерієм «Значущість формування уявлень про природу в дошкільників з ІП» всі респонденти (100%) погодилися з твердженням, що сформовані уявлення про живу й неживу природу, природні об'єкти та явища позитивно впливають на розвиток дитини й є базою для подальшого навчання. Опитані педагоги наводили такі обґрунтування: *«це сприяє адаптації дитини у світі, допомагає зрозуміти, що відбувається навколо і чому»*, *«уявлення про природу є частиною загального розвитку дитини, її кругозору, що безумовно потрібно»*, *«знаючи про природу, діти навчаються дбайливо до неї ставитися, розвиваються їхні цінності та естетичні почуття»*, *«пізнаючи природу, діти розвиваються»*, *«природні явища, рослини, тварини – це все оточує дітей щодня, тому знання про них є необхідними для розвитку»* та ін.

Вихователі відзначили найбільш поширені труднощі, які ускладнюють процес формування уявлень про природу в дошкільників з ІП, а саме: низький пізнавальний інтерес, а подекуди й байдужість дітей до оточуючого світу; недорозвиток пізнавальних психічних процесів (погана пам'ять; нестійка увага, низький рівень її концентрації; фрагментарність, поверховість сприймання; недорозвиток операцій мислення, труднощі у формуванні причинно-наслідкових зв'язків між об'єктами і явищами природи); недостатня залученість батьків, невиконання ними рекомендацій вихователів (*«зараз батькам простіше дати дитині телефон чи включити мультфільм, а не вийти на прогулянку»*, *«діти прийшли в групу з різним рівнем розвитку, зразу помітно, з ким батьки займаються, а з ким – ні»*, *«батьки не розповідають дітям про природу, не пояснюють»*, *«не виконують домашні рекомендації»* та ін.).

Серед ефективних методів, які використовуються педагогами для формування уявлень про природу у дошкільників з ІП були відзначені екскурсії, спостереження, дидактичні ігри, показ або демонстрація об'єктів та явищ природи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, експериментальне дослідження стану сформованості уявлень про природу засвідчило переважно низький рівень цих уявлень в дошкільників з ІП. З'ясовано, що в більшості дітей уявлення про об'єкти живої і неживої природи є фрагментарними, неточними, мають місце значні труднощі у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між об'єктами і явищами природи. Більшість сформованих уявлень пов'язана з життєвим досвідом дошкільників. Анкетування вихователів спеціальних ЗДО дозволило виявити найбільш поширені проблеми у формуванні уявлень про природу в дошкільників з ІП, однією з яких є недостатня участь батьків в цьому процесі. З огляду на отримані результати, перспективами подальших досліджень вважаємо розробку методичних рекомендацій для педагогів ЗДО та батьків дошкільників з ІП, спрямованих на оптимізацію їхньої спільної роботи з формування уявлень про природу.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

Джерела фінансування. Дослідження не отримувало зовнішнього фінансування.

Доступність даних. Це дослідження не передбачало використання окремих наборів даних.

Використання засобів штучного інтелекту (ШІ). Під час підготовки цієї роботи автор не використовував інструменти штучного інтелекту.

Список використаних джерел

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Беленька Г. В., Науменко Т. С., Половіна О.В. Дошкільнятам про світ природи : метод. посіб. Київ, 2013. 115 с.
3. Дидактичні та методичні засади спеціальної освіти розумово відсталих дошкільників : нав.-метод. посіб. / Н.О. Макачук, А.М. Висоцька, О.В. Чеботарьова, А.В. Міненко, С.В. Трикоз, Г.О. Блеч., І.В. Бобренко, І.В. Гладченко. Київ, 2014. 337 с.
4. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
5. Лисенко Н. В., Мацук Л. О., Лисенко О. М. Ознайомлення з природою та основи проєкологічної освіти дітей дошкільного віку : підручник. Київ : Видавничий Дім «Слово». 2019. 336 с.
6. Програма розвитку дітей раннього та дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями / О.В. Чеботарьова, Г.О. Блеч, І.В. Гладченко та ін.: За наук. ред. О.В. Чеботарьової, І.В. Гладченко. Київ : ІСПП імені Миколи Ярмченка НАПН України, 2023. 438 с.
7. Репета С.Р., Джура Н.М. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 50. Т.1. С. 199-203. <https://doi.org/10.32782/26636085/2022/50.1.41>
8. Трикоз С. В., Блеч Г. О. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку. Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с.
9. Чорна Г. В., Скірко Г. З. Формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності в природі. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 31. Т. 2. С. 163-169. <https://doi.org/10.32843/26636085/2021/31-2.34>

10. Béclin F., Kosinski T. & Rusinek S. Cognitive benefits of nature for children and adolescents with intellectual development disorder. *Alter: European Journal of Disability Research*, 2025. Vol. 19-2. P. 23-29. <https://doi.org/10.4000/144a0>
11. Eisenhower A. S., Baker B. L. & Blacher J. Preschool children with intellectual disability: syndrome specificity, behaviour problems, and maternal well-being. *Journal of Intellectual Disability*. 2005. Vol. 49. P. 657–671. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2005.00699.x>
12. Eldevik S., Jahr E., Eikeseth S., Hastings R. P. & Hughes C. J. Cognitive and adaptive behavior outcomes of behavioral intervention for young children with intellectual disability. *Behavior Modification*. 2010. Vol. 34, P. 16–34. <https://doi.org/10.1177/0145445509351961>
13. Van Der Schuit M., Peeters M., Seegers E., Van Balkom H. & Verhoeven L. Home literacy environment of pre-school children with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability*. 2009. Vol. 53. P. 1024–1037. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2009.01222.x>
14. Ward J.S., Duncan J.S., Jarden A., Stewart T. The impact of children's exposure to greenspace on physical activity, cognitive development, emotional well-being, and ability to appraise risk. *Health & Place*, 2016. Vol. 40. P. 44–50. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2016.04.015>

References

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia) [Basic component of preschool education (new edition)]. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (in Ukrainian)
2. Bieliienka H. V., Naumenko T. S., Polovina O.V. Doshkilniatam pro svit pryrody : metod. posib. [For preschoolers about the natural world]. Kyiv, 2013. 115 s. (in Ukrainian)
3. Dydaktychni ta metodychni zasady spetsialnoi osvity rozumovo vidstalykh doshkilnykiv : nav.-metod. posib. [Didactic and methodological principles of special education of preschoolers with intellectual disabilities] / N.O. Makarchuk, A.M. Vysotska, O.V. Chebotarova, A.V. Minenko, S.V. Trykoz, H.O. Blech., I.V. Bobrenko, I.V. Hladchenko. Kyiv, 2014. 337 s. (in Ukrainian)
4. Dutkevych T. V. Dytiacha psykholohiia: navch. posib. [Child psychology]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2012. 424 s. (in Ukrainian)
5. Lysenko N. V., Matsuk L. O., Lysenko O. M. Oznaiomlennia z pryrodoiu ta osnovy proekolohichnoi osvity ditei doshkilnoho viku : pidruchnyk. [Introduction to nature and the basics of environmental education for preschool children]. Kyiv : Vydavnychiy Dim «Slovo». 2019. 336 s. (in Ukrainian)
6. Prohrama rozvytku ditei rannoho ta doshkilnoho viku z intelektualnymy porushenniamy [Development program for early and preschool children with intellectual disabilities]/ O.V. Chebotarova, H.O. Blech, I.V. Hladchenko ta in.: Za nauk. red. O.V. Chebotarovoi, I.V. Hladchenko. Kyiv : ISPP imeni Mykoly Yarmchenka NAPN Ukrainy, 2023. 438 s. (in Ukrainian)
7. Repeta S.R., Dzhura N.M. Ekolohichne vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku v umovakh zakladu doshkilnoi osvity [Ecological education of older preschool children in a preschool educational institution]. *Innovatsiina pedahohika*. 2022. Vyp. 50. T.1. S. 199–203. <https://doi.org/10.32782/26636085/2022/50.1.41> (in Ukrainian)
8. Trykoz S. V., Blech H. O. Dytna z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [Child with intellectual disabilities]. Kharkiv : Vyd-vo «Ranok», VH «Kenhuru», 2018. 40 s. (in Ukrainian)
9. Chorna H. V., Skirko H. Z. Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti ditei starshoho doshkilnoho viku v riznykh vyдах diialnosti v pryrodі [Formation of environmental competence of older preschool children in various types of activities in nature.]. *Innovatsiina pedahohika*. 2021. Vyp. 31. T. 2. S. 163–169. <https://doi.org/10.32843/26636085/2021/31-2.34> (in Ukrainian)
10. Béclin F., Kosinski T. & Rusinek S. Cognitive benefits of nature for children and adolescents with intellectual development disorder. *Alter: European Journal of Disability Research*, 2025. Vol. 19-2. P. 23-29. <https://doi.org/10.4000/144a0>
11. Eisenhower A. S., Baker B. L. & Blacher J. Preschool children with intellectual disability: syndrome specificity, behaviour problems, and maternal well-being. *Journal of Intellectual Disability*. 2005. Vol. 49. P. 657–671. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2005.00699.x>
12. Eldevik S., Jahr E., Eikeseth S., Hastings R. P. & Hughes C. J. Cognitive and adaptive behavior outcomes of behavioral intervention for young children with intellectual disability. *Behavior Modification*. 2010. Vol. 34, P. 16–34. <https://doi.org/10.1177/0145445509351961>
13. Van Der Schuit M., Peeters M., Seegers E., Van Balkom H. & Verhoeven L. Home literacy environment of pre-school children with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability*. 2009. Vol. 53. P. 1024–1037. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2009.01222.x>
14. Ward J.S., Duncan J.S., Jarden A., Stewart T. The impact of children's exposure to greenspace on physical activity, cognitive development, emotional well-being, and ability to appraise risk. *Health & Place*, 2016. Vol. 40. P. 44–50. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2016.04.015>

/ Матеріал надійшов до редакції: 03.05.2026 р. / Прийнято до друку: 05.06.2026 р. / Опубліковано: 30.06.2026 р. /

This work is licensed under a Creative Commons License Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License [CC BY-NC 4.0].